

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.8

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.336>**Т. А. Латковська**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0003-3159-5994

ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ ЯК ОДИН ІЗ ВИБОРЧИХ ЦЕНЗІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Важливою ознакою сучасних демократичних виборів є визнання виборчого права, сутність якого складає право громадян України вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Це право є загальним, рівним і прямим шляхом таємного голосування. Водночас, світова виборча практика передбачає окремі обмеження в загальному виборчому праві – цензи, запровадження яких має на меті чітке визначення кола критеріїв, які є дієвим механізмом виборчого процесу. Серед таких критеріїв важливим є володіння державною мовою. Особливо гостро постало питання спілкування державною мовою сьогодні, коли боронити свою країну від агресора можемо не лише зброєю, а й словом. Під час повномасштабної війни, яку розпочала Росія проти України, українська мова є не тільки ознакою ідентичності та громадянської позиції, а й інструмент боротьби з ворогом. Українська мова в усьому світі тепер асоціюється з опором, сміливістю, єдністю та свободою.

Володіння українською мовою є однією з обов'язкових умов для зайняття відповідних посад (статті 103, 127, 148 Конституції України). Застосування української мови як державної унормовується шляхом конституційного та законодавчого закріплення. Таким чином, положення Конституції України зобов'язують застосовувати державну українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, в роботі і в діловодстві органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в усіх закладах України.

Беручи до уваги Концепцію державної мовної політики, затверджену Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010, яка визначає стратегічні пріоритети в подоланні спричинених багатовіковою асиміляційною політикою колонізаторів та окупантів деформацій національного мовно-культурного і мовно-інформаційного простору та відповідно до якої повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України, Верховною Радою України було ухвалено Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2019 році.

Ключові слова: державна мова, виборче право, виборчий процес, виборчий ценз.

Latkovska T. A. LANGUAGE SKILLS AS ONE OF THE ELECTORAL QUALITIES OF MODERN UKRAINE

An important feature of modern democratic elections is the recognition of the right to vote, the essence of which is the right of citizens of Ukraine to freely elect and be elected to public authorities and local governments. This right is universal, equal and direct by secret ballot. At the same time, the world electoral practice provides for certain restrictions in the universal suffrage - qualifications, the introduction of which aims to clearly define the range of criteria that are an effective mechanism of the electoral process. Among such criteria, proficiency in the state language is important. The issue of communication in the state language has become especially acute today, when we can defend our country from the aggressor not only with weapons, but also with words. During the full-scale war waged by Russia against Ukraine, the Ukrainian language is not only a sign of identity and civic position, but also an instrument of struggle against the enemy. The Ukrainian language is now associated around the world with resistance, courage, unity and freedom.

Proficiency in the Ukrainian language is one of the prerequisites for holding the relevant positions (Articles 103, 127, 148 of the Constitution of Ukraine). The use of the Ukrainian language as the state language is regulated by constitutional and legislative enshrinement. Thus, the provisions of the Constitution of Ukraine oblige to use the state Ukrainian language as the language of official communication of officials and officials in the performance of their duties, in the work and records of public authorities, local governments, as well as in the educational process in all institutions Of Ukraine.

Taking into account the Concept of State Language Policy, approved by the Decree of the President of Ukraine of 15 February 2010 № 161/2010, which defines strategic priorities in overcoming the deformations of the national colonizers and occupiers caused by centuries of assimilation and deformation of The functioning of the Ukrainian language in all spheres of public life throughout the country is a guarantee of preserving the identity of the Ukrainian nation and strengthening the state unity of Ukraine in 2019.

Key words: state language, suffrage, electoral process, electoral qualification.

Виборчі цензи, виступаючи елементом виборчого процесу, є умовами отримання чи здійснення громадянином виборчого права, що вста-

новлені Конституцією та виборчим законом. Серед виборчих цензів виділять майновий ценз (необхідність володіти встановленим мінімумом

власності), освітній ценз (вимога певного мінімального рівня освіченості), ценз осілості (вимога певний час проживати у країні чи навіть у місцевості), ценз громадянства (певний визначений строк мати громадянство країни), віковий ценз, ценз дієздатності, тощо.

Варто зазначити, що виборчі цензи є дієвим механізмом виборчого процесу, який фактично, з одного боку, визначає, за якими параметрами виборці реалізують своє гарантоване державою активне виборче право, а з іншого, за якими, вже кандидати, можуть скористатись своїм пасивним виборчим правом. Тож, виборчі цензи і застосовуються дещо по-різному стосовно активного виборчого права (права громадян обирати) і пасивного виборчого права (права бути обраними). Адже зрозуміло, що особа, яка бажає бути обраною, зазвичай повинна відповідати більш строгим умовам, ніж та, що голосує.

Законом України «Про вибори Президента України» [3] (який діяв до прийняття Виборчого кодексу України) було встановлено, що виборчий процес здійснюється на засадах законності та заборони незаконного втручання будь-кого в цей процес; політичного плюралізму та багатопартійності; публічності та відкритості виборчого процесу; рівності всіх кандидатів на пост Президента України; рівності прав партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу; свободи передвиборної агітації, рівних можливостей доступу кандидатів на пост Президента України до засобів масової інформації; неупередженості органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, закладів, установ і організацій, їх керівників, інших посадових і службових осіб до кандидатів на пост Президента України, партій.

Сьогодні прийнятий Виборчий кодекс України [2], яким визначені такі основні засади виборчого процесу, як:

- 1) гарантії реалізації виборчих прав громадян, визначених Конституцією України та Виборчим Кодексом;
- 2) дотримання основних принципів виборчого права, визначених Конституцією України та Кодексом;
- 3) законності та заборони протиправного втручання будь-кого у виборчий процес;
- 4) політичного плюралізму та багатопартійності;
- 5) публічності і відкритості виборчого процесу, усіх його процедур з урахуванням обмежень, встановлених законом, належного інформування виборців та інших суб'єктів виборчого процесу;
- 6) свободи передвиборної агітації, рівного доступу всіх кандидатів і суб'єктів їх висунення на відповідних виборах до засобів масової інформації незалежно від їх форми власності, крім засо-

бів масової інформації, засновниками яких є партії (організації партій);

7) неупередженості органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, закладів, установ і організацій, їх керівників, інших посадових і службових осіб до кандидатів, партій.

Відповідно до статті 75 Виборчого кодексу Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування за мажоритарною системою абсолютної більшості. Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років.

Проживання в Україні за Виборчим Кодексом означає:

- 1) проживання на території в межах державного кордону України;
- 2) перебування на судні, що перебуває у плаванні під Державним Прапором України;
- 3) перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України в закордонних дипломатичних установах України, міжнародних організаціях та їх органах;
- 4) перебування на полярній станції України;
- 5) перебування у складі формування Збройних Сил України, дислокованого за межами України.

Президент України обирається на п'ятирічний строк, відлік якого розпочинається з моменту вступу на пост (тобто з моменту складення присяги) новообраного глави держави. Такий термін повноважень є найбільш поширеним серед зарубіжних країн. Саме на такий строк обираються президенти в більш як тридцяти країнах світу, зокрема в Азербайджані, Болгарії, Бразилії, Венесуелі, Греції, Ізраїлі, Індії, Казахстані, Німеччині, Пакистані, Польщі, Португалії, Республіці Корея, Сальвадорі, Сенегалі, Чехії, Уругваї. Досліджуючи питання виборів, вчені зазначають, що здорові демократії спираються на загальну впевненість у легітимності виборів, що громадяни повинні розглядати вибори як чесні і законні для державної ефективності [9].

Частина 2 статті 103 Конституції України [1] закріплює юридичні вимоги (виборчі цензи) до кандидатів у Президенти України. Так, пасивне виборче право по виборах Президента України надається виключно громадянам України, тобто встановлюється ценз громадянства. При цьому підстава набуття громадянства та строк перебування у громадянстві України для висунення кандидатом на посаду глави держави значення не мають. Закріплення мінімального вікового цензу в трид-

цять п'ять років є досить помірним порівняно з іншими країнами. При цьому максимально допустимий вік для кандидатів у Президенти Конституцією не встановлено. Зміст мінімального вікового цензу полягає в тому, щоб можливість керувати країною була надана громадянинові, який має життєві навички і достатні знання про навколишню дійсність, здатному на основі свого досвіду приймати відповідальні та адекватні рішення.

Важливим виборчим цензом є мовний ценз. Вважаємо, що мова відіграє важливу роль у процесі функціонування суспільства та у житті кожної людини, виступаючи унікальним засобом соціалізації та суттєво впливаючи на формування особистості людини. Знання саме державної мови сприяє соціалізації громадян у суспільстві та запобігає проявам дискримінації.

З огляду на складну історію українського народу, головні етапи становлення української державності та розвитку української мови, а також на те, що українську мову вважає рідною переважна більшість населення України, за Конституцією державною визнається саме українська мова (стаття 10). Причому зазначене положення міститься у розділі I Основного Закону, який закріплює основи конституційного ладу в Україні як фундаментальні та основоположні принципи, що становлять визначальні засади функціонування громадянського суспільства та правової державності [4, с. 76].

У науково-практичному коментарі до Конституції України зазначено, що державна (офіційна) мова – це мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. Публічними сферами, в яких застосовується державна мова, вважаються насамперед сфери здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства і документації, мова взаємовідносин цих органів тощо).

Питання державної мови в Україні регулюються окремими статтями. Так, ряд статей містять вимоги щодо обов'язкового володіння державною мовою Президентом України (ст. 103), професійними суддями (ст. 127), суддями Конституційного Суду (ст. 148).

Як було зазначено вище, Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою. Враховуючи те, що здійснення повноважень Президента пов'язане з офіційним використанням державної мови (у текстах правових актів глави держави, посланнях глави держави до народу й парламенту, під час офіційних переговорів тощо), конституційно закріплюється така вимога,

як володіння державною мовою. У Конституції не зазначається, який саме рівень володіння державною мовою вимагається від кандидата у Президенти України. Із цього можна зробити висновок, що він має бути таким, щоб забезпечувати належне виконання президентських повноважень.

Володіти державною мовою вимагають норми Конституції і стосовно призначення на посаду суддів. Так, статтею 127 Конституції України на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді. Для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності.

Стосовно призначення суддею Конституційного Суду України (ст. 148), то ним може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності. Разом із тим аналіз положень конституцій і законів країн Європи засвідчує, що в них немає такої вимоги до суддів, як володіння державною мовою. Очевидно, належність до громадянства країни сама собою передбачає володіння ними державною (офіційною) мовою.

Про мовний ценз пише І.В. Глиняний [5, с. 355]. Дослідник зауважує, що мовний ценз в ряді держав носить латентний характер і проявляється, наприклад, у виготовленні виборчих бюлетенів, інших виборчих документів, ведення передвиборної агітації та інформування виборців виключно на державній чи іншій мові, що передбачає фактичну необхідність володіння такою мовою для участі в голосуванні, при цьому серед юридичних вимог до осіб, які мають активне виборче право, вимога володіння зазначеною мовою відсутня.

Вважаємо, що володіння державною мовою є одним із важливих виборчих цензів сучасної України. Взагалі при управлінні будь-якою країною має бути одна мова. І Україна – не виняток. Жодна людина не може сказати, що не буде виконувати те чи інше рішення, тому що не розуміє мову документу. Це стосується і суддів. Законодавство має бути одною мовою, щоб не було його подвійного трактування. Це ж стосується армії. У ній накази не тільки не обговорюють, а й однозначно розуміють. Тобто у сфері державного управління у мови – безперечно, монополія. Інакше управління не буде, суди працюватимуть ще гірше, а армія не боронитиме країну.

Мова – це чинник національної безпеки, що в час війни набуває виняткового ідентифікаційного значення. Передумовою нападу Росії на нашу країну став, так званий «захист рускоязичного населення», про що Путін заявив 12 жовтня 2016 року: «... ми були змушені захищати російськомовне населення на Донбасі, змушені були відреагувати на прагнення людей, що живуть в Криму, повернутися до складу РФ» [8].

Сьогодні необхідно вживати негайних системних заходів з розширення функціонування української мови відповідно до Конституції України та закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [6], не чекаючи закінчення війни, а роблячи свій внесок в захист своєї країни. Наше завдання сьогодні, в час героїчної і жертвовної національно-визвольної війни, не дати ослабити мовне питання. Дати чітку вказівку виконувати Закон України про Збройні Сили України [7] (зі змінами від 24.03.2022 № 2158-IX): «Мовою Збройних Сил України є державна мова. Мовою статутів, документації, діловодства, команд, навчання, виховних заходів, іншого статутного спілкування та службової діяльності у Збройних Силах України є державна мова» (ст. 13). Кожний повинен усвідомити, що українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалася і протягом багатьох століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить переважну більшість населення країни і дала офіційну назву державі, а також є базовою системоутворюючою складовою української громадянської нації. Українська мова є не тільки ознакою ідентичності та громадянської позиції, а й є інструментом боротьби з ворогом.

Література

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%BC%D0%BE%D0%B2#Text>
2. Виборчий Кодекс України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20?find=1&text=%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%B7#top>
3. Про вибори Президента України. Закон України від 5 березня 1999 р. № 474-XIV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#Text>
4. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. 1128 с.
5. Глинаний І.В. Процедурні та нетрадиційні пензи у системі класифікації виборчих пензів у світі та Україні. Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 354-357.
6. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#top>
7. Про Збройні Сили України. Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
8. Росія була змушена «захищати російськомовне населення» на Донбасі та в Криму – Путін. Режим доступу: <https://glavcom.ua/news/rosiya-bulazmushena-zahishchati-rosiyskomovne-naselennya-na-donbasi-ta-v-krimu-putin-377427.html>
9. Marrissa D. Grant, Alexandra Flores, Eric J. Pedersen, David K. Sherman, Leaf Van Boven. When election expectations fail: Polarized perceptions of election legitimacy increase with accumulating evidence of election outcomes and with polarized media. December 1, 2021. <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0259473>